

FİKRİ VE SINAİ MÜLKİYET ALANINDAKİ SORUNLAR, GELİŞMELER VE TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Seyhan TAŞ¹

Abstract

Even though the Intellectual Property Rights were seen as the legal regulations protecting the only national economic interests, they gained international and supranational features due to the technological development transformed the world economy. From an economic point of view, these rights have a significant role in the economic growth of the developing countries through transfer of technology.

Following the industrialization era developed countries got a superior position in the production of high level technological commodities, thus, they have demanded legal protection for the innovators and producers of these goods by the instruments like patents, licences, industrial design and copyrights. The developing and underdeveloped countries have been forced to import these technologies and the products began to claim that the regulations in this area were opposite to their interests. The contradiction between the two sides' interest were subject to the negotiations of GATT and lead to establishment of World Intellectual Property Organization (WIPO) and sign of The Agreement on the Trade Related Intellectual Property Rights. Turkey as a developing country had signed most of the international agreements in this area due to the intensive international relations with the developed countries and the perspective of European Union Membership.

Keywords: Intellectual Property, World Intellectual Property Organization, The Agreement on Trade Related Intellectual Property Rights (TRIPs), World Trade Organization (WTO), Intellectual Property in European Union.

Özet

Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları ülkelerin sadece ulusal ekonomik çıkarlarını korumaya yönelik hukuki düzenlemeler gibi görünse de son dönemdeki teknolojik gelişmelerin dünya ekonomisini dönüştürmesiyle uluslararası hatta uluslar üstü bir nitelik kazanmıştır. İktisadi açıdan fikri mülkiyet hakları teknoloji transferi bağlamında düşünüldüğünde özellikle Gelişmekte Olan Ülkeler (GOÜ) için dış ticaret ve kalkınma sorunları içinde önemli yere sahiptir.

Sanayileşme sonrası dönemde gelişmiş ülkeler (GÜ) ileri teknolojik ürünlerde üstün konuma gelirken, bu ürünlerin gelişiminde patent, lisans, endüstriyel tasarımlar ve telif hakları gibi enstrümanlarla bu ürünleri geliştiren ve icat edenleri koruma ihtiyacı duymuşlardır. Bu teknolojileri ve üretim bilgilerini ithal etmek zorunda kalan gelişmekte olan ülkeler ise bu alandaki düzenlemelerin kendileri aleyhine olduğunu savunmuşlardır. İki taraf arasındaki bu çıkar çatışması GATT görüşmelerine yansımış, Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü'nün kurulması (WIPO) ve Ticaretle ilgili Mülkiyet Hakları Sözleşmesinin (TRIPS) doğmasına yol açmıştır. Türkiye aslında daha çok Gelişmekte Olan Ülkelere yakınsa, Avrupa Birliği perspektifi ve diğer batılı organizasyonlarla yakın ilişkilerinden dolayı bu alandaki düzenlemelerin bir çoğuna imza atmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fikri Ve Sınai Mülkiyet, Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO), Ticaretle İlgili Mülkiyet Fikri Haklar Anlaşması (TRIPS), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Avrupa Birliği'nde Fikri Mülkiyet.

**1.Genel Olarak Fikri Ve Sınai
Mülkiyet Hakları**

İnsanoğlunun bugün ulaştığı refah düzeyi, edebiyat, sanat ve teknoloji

¹ Yrd. Doç. Dr. , Gaziantep Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü

alanındaki ilerlemeler, hep yaratıcı insan faaliyetinin bir sonucudur. Bu nitelikteki insan faaliyetlerinin korunması ve teşvik edilmesi tüm insanlığın yararına. Bu gerçekten yola çıkan kanun koyucu gayrimenkul mülkiyetini andıran ama ondan farklı olarak soyut nitelik taşıyan bir mülkiyet çeşidi yaratmıştır. Hukukta 'gayri maddi mal' olarak adlandırılan bu mülkiyet çeşidi genel olarak iki ana başlıkta ele alınmaktadır: birincisi Fikri Mülkiyet, ikincisi de Sınai Mülkiyettir. Fikri mülkiyet; edebiyat, sanat, müzik, mimari vb. gibi telif eserleri de denen alanı kapsar. Sınai mülkiyet ise esas olarak sanayi ve teknolojiyi ilgilendiren alanlardaki markaları, buluşları ve tasarımları kapsar.

Genel olarak fikri mülkiyet hakları, fikri çaba ve zekanın ürünlerini yasal yollardan korumayı hedefleyen haklardır. Bu alanlardaki düzenleme ve uygulamaların iki amaç etrafında yoğunlaştığını söyleyebiliriz: buluşu yapanları ödüllendirmek ve karşılığını vermek; bilim, teknoloji ve kültüre geniş bir katılımın sağlanmasında kamu ve özel sektörü teşvik etmek (www.marmarapatent.com.tr).

14 Haziran 1967'de Stockholm'de imzalanan "Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO) Kuruluş sözleşmesinin 2. Maddesinde, fikri mülkiyet şu haklarla ilişkili olarak tanımlanmıştır: Edebi, sanatsal ve bilimsel çalışmalar; icracı sanatçıların eserleri, fonogram ve radyo yayınları, insan emeğinin tüm alanlarındaki buluşlar; bilimsel buluşlar; endüstriyel tasarımlar; ticari markalar, hizmet markaları, ticari ünvan ve isimler; haksız rekabete karşı koruma ve sınai, bilimsel, edebi ya da sanatsal alanlarda fikri mülkiyete konu olan faaliyetlerden kaynaklanan diğer tüm haklar (<http://wipo.org>). Fikri mülkiyet haklarını 6 temel başlıkta toplamak mümkündür: patentler, telif hakları,

tasarımlar, ticari markalar, bitki türlerinin korunması, ticari sır koruması. Bunlarla birlikte Sınai Mülkiyet Hakları terimi ise, patent ve faydalı model gibi araçlarla buluşun korunmasına ek olarak, endüstriyel tasarımın korunmasına yönelik kanunlar, ticari ünvan ve markalar kanunu ve belirli ticari çıkarların korunmasını kapsamaktadır (SOYAK, 2006).

Fikri mülkiyet hakları, Dünya Ticaret Örgütü (WTO) Kuruluş Anlaşması ve eki Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması'nda (TRIPS) tanımlandığı biçimiyle "kişilerin düşüncelerinin ürünleri üzerine, sahibine belirli bir zaman süresince münhasıran verilen kullanma haklarıdır (www.wto.org). Anlaşmaya göre bu haklar iki kategoride değerlendirilmektedir: Birincisi, bilgisayar yazılımlarını da içeren telif hakları ve telif hakları ile ilgili olan haklar yani edebiyat, müzik, sanat ürünleri ve görsel-ışitsel ürünler, filmler, bilgisayar program ve yazılımlarını ortaya çıkaran kişilerin bu ürünler üzerindeki hakları ile bunların asıl üreticileri dışında kalan icracı, yapımcı ve yayıncılarının, komşu haklar (veya ilgili haklar) olarak adlandırılan ikincil haklarını içine almaktadır. İkincisi de yukarıda sınıflandırıldığı biçimiyle sınai mülkiyet haklarıdır. Sınai mülkiyeti ilgilendiren konu başlıkları ise coğrafi işaretler ve ticari markalar gibi ayırt edici işaretlerin korunması, teknolojinin üretilmesi, tasarım ve teknolojik yeniliklerin teşvikine yönelik korumanın sağlanması olarak sıralanabilir. Sözü edilen korumanın sağlamada kullanılan araçlar arasında patentler, endüstriyel tasarımlar ve ticari sırlar yer alır. Bu hakların sosyal amacı, teknoloji geliştirmeye yönelik yatırımları teşvik etmek ve süreç sonunda geliştirilen ürünlere koruma sağlamak ve böylece

AR-GE faaliyetlerinin finansmanında kolaylık sağlamaktır.

Fikri mülkiyet kavramı insan zekâsının, entellektüel birikiminin, zihinsel yaratıcılığının ortaya çıkarmış olduğu ürünleri kapsamaktadır. Tabii ki bu ürünler düşünce safhasında kaldığı ve üreticisi dışındakilerle paylaşılmadığı sürece korumaya konu olmayacaktır. Ancak bu düşüncelerin ve ürünlerin, diğer kişilerle paylaşılması ve özellikle bu ürünlerin kazanç amacıyla ticarete konu olmaları söz konusu olduğu zaman korunmaları gerekmektedir. Koruma, bu ürünlerin, asıl hak sahibi dışındakilerce kullanılmalarının önlenmesine yönelik olup ulusal ve uluslar arası hukuki düzenlemeler vasıtasıyla olmaktadır.

Bu haklar konuşulurken, “kamu yararı” kavramı da kullanılmaktadır. Şöyle ki, bu kapsamdaki ürünün hak sahibinin hakları korunurken, toplum çıkarları da gözetilmelidir. Ürün, onu icat eden veya üreten kişi ya da kuruluşun sarf ettiği çaba, emek, yaptığı çalışmalar, harcamalar ve yatırımların sonucudur. Bu durumda icatçı ya da üreticinin bunların karşılığını alması sağlanırken başkalarının izinsiz veya karşılıksız yararlanması engellenmelidir. Aksi halde buluşlar, yenilikler ve sanat eserleri üretimi teşvik edilmemiş olur ve kamu yararına aykırı değerlendirilebilir. Konunun kamu yararına dair bir başka yönü ise, her buluş ve eserde insanlığın ortak birikiminin de bir payı olduğu, hak sahibinin makul bir kazancı sağlamak suretiyle ürünün tüm toplum yararına kullanılması gereğidir. Ayrıca, her buluşun sadece ticari ve ekonomik çıkarlar doğrultusunda değerlendirilmesi, kişisel çıkarların kamu çıkarlarının önüne geçmesi ve hatta fikri hakların kötüye kullanılması gibi hususlar özellikle insan sağlığını ilgilendiren birçok ürün dikkate alındığında hala tartışılmakta, müzakere edilmekte ve anlaşma ve/veya

anlaşmazlıklara konu olmaktadır (YÜCEKAL, 2006).

Fikri Mülkiyet Haklarının korunması sadece ülkelerin iç hukukunu ilgilendiren bir mesele gibi görünse de ticaretin ülke sınırlarını aşan dinamik yapısı, ulaşım ve iletişim teknolojisindeki muazzam gelişmeler, bu konuyu uluslar arası boyuta taşımakta ve uluslar arası anlaşma ve örgütlenmelere de yön vermektedir. Şöyle ki, küreselleşme sonucunda ticaret hacmi genişlemekte, uluslar arası rekabet ve uzmanlaşma biçim değiştirmekte emek gücü yerine daha fazla bilgi, yaratıcılık ve araştırma-geliştirme (AR-GE) ve ileri teknolojiler büyük önem kazanmaktadır. Bu gelişmeler, bir yandan fikri mülkiyet kapsamındaki ürünlerle bağlantılı kazanç ve çıkarların miktarını artırırken, diğer yandan da hak sahibi olmayanlarca bunlara ulaşılması ve bunların kullanımı ve kopyalanmasını kolaylaştırmaktadır. Sonuçta ortaya uluslar arası düzeyde anlaşmazlıklar ve çözüm yolunda müzakereler ortaya çıkmaktadır (GANGULI, 1999).

2.Fikri Mülkiyet Kavramının Ekonomik Açıdan Önemi

Yeni ekonomide bilgi temel ekonomik varlık haline geldiği için, onun yönetimi ve korunması da şirket ve ekonomi yönetimlerinin temel taşı olmuştur. 1990’lardan sonra, bilginin öneminin anlaşılmasıyla özel şirketler, üniversiteler ve araştırma enstitüleri fikri mülkiyetin önemini ve korunması gerektiğini kabul etmişlerdir. Şirketlerin üst yönetimleri de bu konularla ilgilenen departmanlar kurdular. Çünkü bu dönemde birçok endüstri kolunda fikri mülkiyet finansal varlıklar gibi değerli görülmeye başlamıştır. Böylece firmalar bu alanın yönetimi için daha fazla eğitilmiş insanı istihdam etmiştir (HANEL, 2006).

Özellikle GOÜ açısından Fikri Mülkiyet Hakları ile teknoloji transferi ve ekonomik kalkınma arasında yakın bir

bağ vardır. Çünkü bu ülkelerin ihtiyaçları olan yeni teknolojilere erişim yollarından biri teknoloji transferidir. Böylece üretim düzeyleri, dış ticaretleri ve büyüme hızları artacaktır. Bu yolla GOÜ' deki ihracatçılar, üretim kalitesi ve kapasitelerini artırmak ve ürünlerinin maliyetlerini düşürmek imkanına sahip olabilecekleri gibi, uluslararası rekabet güçlerini yükselterek ihracat kapasitelerini artırebileceklerdir.

Teknoloji transferinin, sözünü ettiğimiz faydalarının yanı sıra bu ülkelerin fikri ve sınai haklarla ilgili yasalarını geliştirmek ve bu hakların korunmasına verilen önemi artırmak yönünde etkisi de vardır. Teknoloji transferinin gerçekleşmesinde, fikri ve sınai hakların korunması büyük bir önem arz etmektedir. Çünkü, teknolojiyi transfer etmiş olan yerli firmalar, ülkelerinde bu haklar yeterince korunmadığı takdirde, aynı alanda faaliyet gösteren rakip firmaların haksız uygulamalarına maruz kalabilmektedirler. Yine bu ülkelerde fikri ve sınai hakların ihlal edilmesine karşı, yeterince etkin önlemler alınmazsa, rakip firmalar, çokuluslu firmaya hiç bir ödeme yapmadan, teknolojiyi elde edebilmekte ve haksız bir kazanç sağlayabilmektedir. Bu durumda, çok uluslu firmalar haklarını korumak amacıyla, fikri ve sınai hakların yeterince korunmadığı bu tür ülkelere teknoloji transfer etmek istemeyeceklerdir. Teknoloji transferinin gerçekleşmemesi ise, GOÜ' in kalkınmalarını olumsuz etkileyeceğinden, bu ülkeleri, fikri ve sınai hakların korunmasına önem vermeye ve bu konudaki yasalarını uluslararası anlaşmalarla uyumlu hale getirmeye zorlayacaktır. Birçok ülke, bu sayede, ilgili yasalarını uluslararası anlaşmalara uygun olarak düzenlemiştir. Böylece, uluslararası düzeyde fikri ve sınai hakların korunmasının ne kadar önemli

olduğu anlaşılmış ve bu konuda yeni gelişmeler kaydedilmiştir.

3. Fikri ve Sınai Mülkiyet Alanındaki Gelişmeler

Batı toplumlarında yeniliklerin teşviki amacıyla buluş ya da ürüne tek haklarının verilmesi Ortaçağ sonları ve Rönesans başlarına kadar gitmektedir. Bu bağlamda ilk Patent Kanununun 15. asırda Venedik'te uygulandığını biliyoruz. Bunu 1623'teki İngiliz Tekel Kanunu izlemiştir. Kanuna göre patent geçici bir süre için geçerlidir (14 yıl) ve sadece ilgili ülke için sınırlılık ilkesine dayalıdır. Patente ilişkin İngiltere'de gelişen uygulamalar zamanla kıta Avrupası' na da yayılmıştır. Bu kanunu 1790'da ABD, 1791'de Fransız Patent kanunları izlemiştir. Diğer Avrupa Ülkeleri, Rusya ve Japonya'nın bu alandaki düzenlemeleri ancak 19 yüzyılda mümkün oldu ve Osmanlı Devleti de buna 1879 "İhtira Beratı Kanunu" ile ayak uydurdu. Bu Kanun 1995'e kadar yürürlükte kaldı (SOYAK, 2006).

Öte yandan ticari markaların korunmasına yönelik ilk düzenlemeler 19 yüzyıl ortalarında tüketicileri sahte markalara karşı korumak amacıyla, İngiltere, ABD ve Fransa'da ortaya çıktı. Osmanlı Devleti de 1871'de dönemin Fransız Marka Kanunundan etkilenecek "Eşya-i Ticariyeye Mahsus Alameti Farikalara Dair Nizamnameyi" çıkararak bu alanda dünyadaki ilk örnekler arasında yer aldı.

3.1 Dünya Genelinde Gelişmeler

WIPO' nün kurulması ve TRIPS Anlaşmasının akdedilmesine kadar geçen dönemdeki gelişmeleri Ortaçağ sonları Avrupası' na kadar götürmek mümkündür.

İlk patent kanunu Venedik'te 1474'te kabul edilmesine karşın, sistemin kanunlaşması, yerleşmesi ve gelişmesinde İngiltere belirleyici oldu. 16 ve 18. yüzyıllarda imtiyazlarla yürüyen

sistem 18. yüzyılda sanayileşmenin iktisadi, hukuki ve sosyal etkileri sonucu ulusal kanunlar ile devam etmiştir. 19 yüzyılda sanayileşmenin olgunlaşması ve teknolojik buluşlar konunun ulusal sınırları zorlamaya başlaması ile uluslar arası işbirliği ve anlaşmalar gündeme geldi. 20. yüzyıl ise artık küreselleşmenin etkisiyle uluslar üstü kurumların bu alandaki düzenlemelerle şekillendirdiği bir dönemdir (SOYAK, 2006).

1883 Paris Sözleşmesi sınai mülkiyet hakları konusundaki ilk uluslararası sözleşme olup zamanla ve ülkeden ülkeye değişikliklerle 1967'ye kadar geçerliliğini korumuştur. Sözleşme 1883'de sırasıyla Belçika, Brezilya, İspanya, Hollanda, Tunus, İngiltere, Fransa, İsviçre, İtalya ve Portekiz tarafından imzalandı ve belirli aralıklarla revize edildi. Sözleşmeye 1998 itibarıyla 151 ülke üye olup, tüm ülkelere açıktır. Geçirdiği revizyonlara rağmen GOÜ tarafından eleştirilen iki temel ilkesi hala geçerlidir: Rüçhan Hakkı ve Eşitlik. Bunlardan rüçhan hakkı, yabancı bir ülkede patent başvurusunda bulunan tarafın bazı işlemler bakımından zaman önceliğine sahip olmasıdır. Eşitlik ise, bu işlemler bakımından yerli yabancı ayırımının yapılmamasıdır (KAÇAR,1997:7).

Paris Sözleşmesi başlangıçta icatçı ve teknolojilerin kayırılması şeklinde bir ayrımcılık tanımadığı için GOÜ tarafından fazla benimsenmemiştir. Ancak zamanla zorunlu lisans gibi bazı uygulamalarda getirilen esnekliklerle beraber belli sayıda ülke anlaşmaya taraf oldu. 1970'deki Patent İşbirliği Anlaşması ile sadece bir başvuru ile üye ülkelerin tümünde patent koruması sağlamak mümkün hale geldi. Sınai mülkiyet alanını Paris Sözleşmesi düzenlerken, edebiyat ve sanat eserlerinin korunmasında uluslar arası işbirliğini sağlamada Bern Sözleşmesi (1886) bir dönüm noktası olmuştur.

Bern sözleşmesi bilhassa telif hakları konusunu düzenlediği için ilk zamanlarda ülkeler sözleşmeyi uygulamada oldukça gönüllüydüler. Ancak bilgisayar ve yazılım teknolojisindeki gelişmeler, başlangıçta telif hakları kapsamında düşünülen bu ürünlerin kullanım ve kopyalanmasının kitlesel bir biçim alması ile korumayı güçleştirmiş; bir kısım GOÜ' nin de taklit ve korsan yoluyla bu alanlarda gelişmiş ülkelere rakip hale gelmesi ile konu daha geniş bir uluslar arası platforma Uruguay Raund'a taşınmıştır. Müzakereler boyunca gelişmiş (GÜ)ve GOÜ' i karşı karşıya bırakan bu hususta gelinen noktadaki düzenlemeler daha önce varolan kısmi ve sektörel anlaşmaların bir çatı altında toplanmasıdır denebilir (SOYAK, 2006).

Paris ve Bern Sözleşmeleri ve son dönemde meydana gelen Dünya Fikri Mülkiyet Örgütünün (World Intellectual Property Organization: WIPO) oluşumunun temel dayanaklarıdır. Sanayi devrimi, buna bağlı olarak ortaya çıkan gelişmeler ve ticari kaygılar, fikri mülkiyet haklarının korunması konusunda uluslararası işbirliğini, bu alanda yapılması gereken hukuki düzenlemeleri gerekli kılmıştır. Bu alanın dinamik yapısı, bir yandan fikri mülkiyetin, folklor, genetik kaynaklar gibi şimdiye kadar düzenlemelere konu olmamış diğer alanlarında da anlaşmalar yapılması, diğer yandan da mevcut anlaşmaların kapsamının genişletilmesi gereksinimini ortaya çıkarmıştır. Bu arada başta öngörülmüş olan, sadece anlaşmaların uygulanmasını izleyen Bürolar etrafındaki gevşek örgütlenme zamanla gelişerek, bir uzmanlık kuruluşu olarak BM şemsiyesi altında bir uluslararası örgüt olarak WIPO'ya dönüşmüştür (1967).

WIPO müktesebatında, fikri mülkiyet haklarının farklı alanlarını düzenleyen toplam 23 anlaşma yer almaktadır. WIPO

çerçevesinde, bir yandan bu anlaşmaların uygulanması izlenmekte, diğer taraftan da yeni anlaşmalara konu olabilecek hususlar incelenmekte, gerekirse müzakere edilmektedir (YÜCEKAL, 2006).

WIPO Anlaşmaları, fikri mülkiyet haklarının ve bu hakların korunması için gereken hukuki altyapının uluslararası boyuttaki genel ve teknik çerçevesini çizmektedir. Bu anlaşmaların, özellikle hakların korunması konusundaki yaptırımlar bakımından zayıf kaldığı söylenebilir. Çünkü, fikri mülkiyet gibi çok dinamik ve soyut sayılabilecek bir alanda, farklı gelişmişlik düzeylerine ve farklı hukuk sistemlerine sahip çok sayıda ülkede geçerli olacak bir koruma sisteminin oluşturulması son derece güçtür. Bu yüzden, WIPO anlaşmaları genelde haklarla ilgili tanımları ve bir takım asgari standartları belirlemektedir ve WIPO'nun bir yargı organı yoktur. WIPO üyesi ülkelerin de, anlaşmaların tümüne üyelik gibi bir zorunluluğu bulunmamaktadır.

WIPO'nun mevcut anlaşmalarla belirlenen alanların yanısıra, gelişmelere bağlı olarak ortaya yeni çıkan konulara ilişkin çalışmaları da vardır. Buna güncel bir örnek olarak, internet adresleri (domain names) konusunu gösterebiliriz. İnternet adreslerinde yer alan isimlerin haksız olarak kullanıldığının tespiti durumunda, bu konu WIPO Hakemlik ve Arabuluculuk Merkezine götürülebilmektedir. Bu merkez, anlaşmazlıkların barışçı çözümü için öngörülmüş bir tahkim mekanizmasıdır. Ancak bu mekanizma, herhangi bir uluslararası anlaşma çerçevesinde değil, sektör kuruluşları ve WIPO ülkelerince belirlenmiş ilkeler çerçevesinde işlemektedir. Gelişmelere bağlı olarak WIPO gündemine yeni giren konular arasında, folklor, genetik kaynaklar ve bitki çeşitleri gibi konuları gösterebiliriz.

TRIPS Anlaşması (Trade Related Intellectual Property Rights: Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları), fikri mülkiyet haklarını korumaya yönelik normların önemli ölçüde değişiklik gösterdiği ve uluslar arası ticarete sahte mallara uygulanabilir prensip ve kurallar konusunda çok taraflı bir çerçevenin bulunmamasının uluslararası ekonomik ilişkilerde meydana getirdiği baskı ile müzakere edilen Uruguay Round sonucunda doğmuştur (1995).

Anlaşmanın genel hükümler ve temel ilkeleri içeren birinci kısmında "ulusal muamele" kuralına göre, her bir tarafın fikri mülkiyet haklarının korunması konusunda, diğer taraf uyruklu kişilere, kendi uyruğundan olanlardan daha az elverişli bir tutum sergilememesini hükme bağlamıştır. Ayrıca, aynı bölümdeki "en çok kayırlan ülke" kuralına göre, taraf bir ülkenin, yabancı uyruklu kişilere tanıdığı tüm avantajlar derhal ve şartsız olarak, söz konusu muamele ilgili tarafın kendi vatandaşlarına tanıdığı muameleden daha elverişli olsa dahi, diğer tüm taraf ülkelere de tanınacaktır (DTM, 2006).

Her bir fikri mülkiyet hakkının ayrı ayrı incelendiği ikinci kısımda telif hakları ile ilgili olarak tarafların edebi ve sanatsal yapıtların korunması için Bern Konvansiyonunun temel hükümlerine uygun davranmaları öngörülmüştür. TRIPS Anlaşması'yla, mevcut uluslararası kurallara önemli ilaveler getirilmiştir. Özellikle telif hakları sahiplerine kendi haklarının ticari olarak kiralınmasını yasaklama ve bu hakları istedikleri gibi kullanma yetkisi vermektedir. Anlaşmada, ayrıca, bilgisayar programları ile veri tabanlarının hangi şartlar altında telif hakları çerçevesinde korunacağı hususuna da açıklık getirilmiştir.

Anlaşma ile,

- Bilgisayar programcılarında ve ses kayıt üreticilerine kendi yapıtlarının kamuya kiralama, yasaklayabilme veya izne bağlayabilme hakkı verilmiştir. Benzer bir hak sinematografik eserlere de uygulanmaktadır.
- Marka olarak belli bir korumadan yararlanacak işaret tipleri tanımlanmakta ve bunlara tanınacak asgari hakları, devir ve lisans verilmesi ile kurallar belirlenmektedir.
- Ürünün coğrafi menşei konusunda tüketiciyi yanıltan veya haksız rekabete yol açan her türlü bilgi kullanımının engellenmesi için tüm önlemlerin alınması gerektiğine işaret edilmektedir. Bu konudaki en tipik örnek “şampanyadır”. Sadece Fransa’nın bir bölgesinde üretilen bu özel şarap türü sadece bu adla satılmalıdır.
- Endüstriyel tasarım ve modellerle ilişkin olarak, üye ülkeler bağımsız olarak yaratılmış yeni veya orijinal sınai tasarımların korunması yükümlülüğü altına girmektedir. Endüstriyel tasarım ve modellerin en az on yıllık bir dönem için koruma altına alınması öngörülmüştür. Korunan hak sahipleri; korunan endüstriyel tasarım veya modelin kopyalarının üretimi, satışı veya ithalatını engelleme hakkına sahiptir.
- Bir buluşun patent ile korunabilmesi için aranan kriterler şu şekilde belirlenmiştir; yenilik, teknolojinin bilinen durumunun aşılması ve sanayiye uygulanabilirlik. Üye ülkeler, ticari kullanımın kamu düzeni ve menfaati gerekçesiyle yasaklanmış olması halinde, buluşları patent uygulamasının dışında tutabilecektir.
- Üye ülkelerin insan ve hayvan tedavisinde kullanılan cerrahi yöntemler, teşhis ve tedavi usulleri, mikroorganizmalar haricindeki bitki ve hayvanlar ile esas olarak, biyolojik olmayan ve biyolojik yöntemler dışında bitki ve hayvanların üretimiyle ilgili biyolojik usuller kapsamındaki buluşların patent uygulamasının dışında tutabilmelerine izin verilmektedir. Ancak, üyeler patenle veya kendilerine özgü etkin bir sistemle veya bunların bir kombinasyonu ile bitki türlerinin korunmasını sağlayabileceklerdir.
- Entegre devrelerin topografyalarının korunması “Entegre Devreler Washington Anlaşması” temelinde sağlanacaktır. İlgili koruma genelde tescil tarihinden itibaren ve dünyanın her yerinde 10 yıldır. Ayrıca, taklit entegre devrelerin iyi niyetle kullanılmasına ve elde bulunan veya taklit olduğu öğrenilmeden önce sipariş edilmiş entegre devrelerin satışına makul bir lisans bedeli (royalty) karşılığında izin verilmektedir.
- Ticari değer taşıyan ticari sırların ve know-how gizliliğinin korunması ve dürüst ticari uygulamalara aykırı hareketlerin yasaklanması gerekmektedir.
- TRIPS Anlaşması, üye ülkelere fikri ve sınai hakların etkin bir şekilde sağlanması amacıyla iç hukuklarında gerekli düzenlemeleri yapma yükümlülüğü getirilmektedir. Düzenlemeler fikri hakların ihlaline karşı etkin önlemlere izin vermeli; adil, eşit ve açık olmalı ancak pahalı

olmamalıdır. Makul süreleri aşmamalı veya haksız gecikmelere yol açmamalıdır.

- Gelişmiş ülkelere Anlaşmadaki hükümlerle kendi yasalarını uyumlu hale getirmek için bir yıllık bir geçiş dönemi tanınmıştır. Söz konusu geçiş dönemi, planlı ekonomiden pazar ekonomisine geçen ve gelişme yolundaki ülkeler için 5 yıl; ve en az gelişmiş ülkeler için 11 yıldır. Gelişmiş olan üye ülkeler en az gelişmiş üye ülkelerin sağlam ve uygulanabilir bir teknolojik temel oluşturmalarını sağlamak için bu üyelere teknoloji transferini teşvik etmek ve artırmak için kendi ülkelerindeki işletmelere ve kurumlara teşvik sağlayabileceklerdir. Eğer gelişme yolundaki bir ülke, bazı teknolojik alanlardaki ürün patentleri aracılığıyla sağlanan korumacılığı Anlaşmanın imza edildiği tarihte tanımlıyorsa, bu korumayı düzenlemek için 10 yıla kadar varabilen bir süreden yararlanacaktır. Buna karşılık, teknolojinin tüm alanlarında, özellikle tıbbi ve zirai ilaçların patentle korunmasında gelişme yolundaki ülkelerin geçiş süresinin başlangıcından itibaren tüm patent başvurularını kabul etme zorunluluğu getirilmiştir.

Kasım 2001'de Doha'daki toplantıda şarap ve alkollü içeceklerle yönelik olarak çok taraflı bildirim ve kayıt sisteminin oluşturulması yönünde V. Bakanlar Konferansına kadar müzakerelere başlanması karara bağlanmıştır. Ayrıca, TRIPs Anlaşması ve Kamu Sağlığına ilişkin olarak WT/MIN(01)/DEC/W/2 simge ile ayrı bir Deklarasyon Metni kabul edilmiştir. Bu çerçevede, kamu sağlığını ilgilendiren

konularda ilaç patentlerine ilişkin olarak TRIPs Anlaşması çerçevesinde ülkelere esneklik tanınarak ilaçlara ulaşım kolaylaştırılmaktadır (DTM, 2006) .

3.2. Güncel Sorunlar, Tartışmalar ve Gelişmeler

Fikri mülkiyete tabi eserlerin internet üzerinden lisanslanması, internet üzerindeki tanınmış markaların usulsüzce "domain name" olarak kaydedilmesi, farklı ülkelerin bu alandaki mevzuatlarının uyumlaştırılması, bilgisayar programlarının tersine mühendislik yoluyla tekrar üretilmesinin yüklenme ve kopyalama olup olmadığı ve eserin bilgisayar hafızasına yüklenmesinin kopyalama olup olmadığı gibi hususlar uluslar arası düzeyde en çok tartışılan güncel sorunlardır. Bunlara folklorik eserlerin korunmasına dair uluslar arası standartların yokluğunu ekleyebiliriz (ALAN, 1997:4).

Fikri ve sınai haklar üzerindeki koruma WIPO ve TRIPs ile birlikte genişletilmiş ve artırılmıştır. TRIPs Anlaşması telif hakları, ticari markalar, patentler, endüstriyel tasarımlar, faydalı modeller, entegre devrelerin topografyalarının korunması hususlarını düzenlemektedir. Bilgisayar programları ve veri tabanları edebi eserler olarak koruma altına alınmıştır. Anlaşma uyarınca patent yoluyla koruma da içerik genişlemiştir; mevcut teknolojiyi aşma ve sanayiye uygulanabilme şartlarını taşıması koşuluyla ter türlü teknolojik buluş koruma kapsamındadır. Koruma süresi de 20 yıl olarak belirlenmiştir. Anlaşma uygulamanın standartlarını da içermekte üye ülkelere etkin bir gümrük sistemini önermektedir.

WIPO, yorumcu sanatçılar, plak yapımcıları, edebiyatçı ve sanatçıların eserlerinin kamuya arz edilip edilmemesini, yayımlanma biçimi ve zamanı belirleme hakkına sahip olduklarını hükme bağlamıştır.

Bu gelişmeler ve anlaşmalar ışığında bir çok gelişmiş ülke yüksek koruma sağlayan, pro-patent adı verilen ve patent talep edenlere “online” olarak başvuru imkanı sağlayan bir patent sistemine geçmiştir. Böylece buluş sahipleri açısından prosedür kısalmış işlemler kolaylaşmıştır.

Bilgisayar programlarının ve matematiksel formüllerin patentle korunması ve hakkın ihlali olmayan durumlarda fikri mülkiyet eserlerinin paralel ithalatına izin verilmesi yönünde bir eğilim doğmuştur.

Müzik ve sinema eserlerinin izinsiz kopyalanmasını önlemek için Seri Kopya Yönetimi Sistemi (SCMS) ve Macro Vision gibi önlemler geliştirilmiştir.

Her türlü dağıtım ağı üzerinden aktarılan dijital bilgiye bağlı hakların korunmasını sağlayan, ESPRİT (Bilişim Teknolojisini Araştırma ve Geliştirme Avrupa Strateji Programı) ve EMC (Elektronik Telif Hakları Yönetim Sistemi) teknik çözümler üretilmiştir.

Mevcut donanımların ve araçların, işlemlerin güvenliğini sağlayacak ve bilginin izinsiz kullanımını önleyecek standarda tabi koruyucu mekanizmalarla donatılması konusunda çalışmalar yürütülmektedir. Ayrıca, patent, ticari markalar ve endüstriyel tasarımların incelenme sürelerinin 1 yıla indirilmesi, patent mevzuatı ve uygulamalarının uyumlaştırılması gibi konularda çalışmalar mevcuttur (ALAN, 1997:3).

Öte yandan, bu alandaki düzenlemelerin katılığı ile fikri mülkiyet eserlerinin yayılmasının önlenip önlenemeyeceği veya hangi düzeyde önlenilebileceği konusunda soru işaretleri vardır. Örneğin, McCalman’ın 2005’te Amerikan Sinema Eserlerinin mülkiyet haklarının korunması ve bu eserlerin dünya geneline yayılması konusunda yaptığı çalışma, ılımlı düzeylerdeki korumanın eserlerin yayılmasını

hızlandığı buna karşın çok katı veya çok gevşek bir düzenlemenin de yayılmayı geciktireceğini ortaya koymuştur. (McCalman, 2005) Forero-Pineda (2006) teknolojik gelişme sürecinin kuzey ve güney arasında keskin farklılıklar arzettiğini ifade ettikten sonra, GOÜ’ün teknolojik bilgiye ulaşma isteklerine rağmen borçluluk, DTÖ yaptırımlarına maruz kalma korkusu gibi nedenlerle aktif bir teknoloji ve kalkınma yönlü bir fikri mülkiyet politikasından daha güçlü (katı) bir fikri mülkiyet sistemine geçişi benimsediklerini ortaya koymaktadır. Bu ülkeler ilgili süreçte karşılaştıkları sorunları kendilerine has teknoloji politikalarıyla yenmelidirler. Ancak, bu ülkelerin yapısal sorunları, bu haklara taraf olan hükümetler ve araştırmacıların karşılıklı çıkarlarının etkin bir modernizasyon ve yenilik sistemi kurmak yoluyla yakınlaşmasını zorlaştırmaktadır.

4. Avrupa Birliği’nde Fikri ve Sınai Mülkiyet Alanındaki Düzenlemeler

Fikri ve sınai mülkiyet haklarının Anlaşma’nın rekabet kurallarını düzenleyen 81 ve 82 (eski 85 ve 86) nci maddelerine tabidir. Başka bir anlatımla, fikri ve sınai mülkiyet haklarına ilişkin işlemler, rekabeti sınırlayıcı anlaşma, uyumlu eylem ve kararlar çerçevesinde değerlendirilmiştir.

(www.turkhuksitesi.com)

Avrupa Topluluğu’nu Kuran Anlaşma’nın temel hedefi, tüm ekonomik faaliyet alanlarını kapsayacak şekilde malların, hizmetlerin, kişilerin ve sermayenin serbest dolaşımına imkan tanıyan bir ortak/tek pazar oluşturulmasıdır. Bu çerçevede, Anlaşma’nın 28 nci maddesi ile (eski 30 ncu madde) ithalata, 29 ncu maddesi ile de (eski 34 ncu madde) ihracata getirilen miktar sınırlamaları ve eş etkili tüm önlemler yasaklanmaktadır. Bununla birlikte, Anlaşma’nın 31. maddesi (eski

37 nci madde) malların serbest dolaşımını sağlamayı amaçlayan sistemin istisnalarını, yani malların serbest dolaşımının hangi nedenlerle kısıtlanabileceğini göstermektedir. Bu çerçevede “sınai ve ticari mülkiyetin koruması” malların serbest dolaşımı ilkesine istisna teşkil edebilecek nedenler arasında sayılmaktadır.

Anlaşma'nın 31 nci maddesinin tam metni şu şekildedir: “28 ve 29 ncu madde hükümleri, kamu ahlakı, kamu düzeni, kamu güvenliği, insan ve hayvan sağlığı ile hayatının korunması, bitkilerin muhafazası, sanatsal, tarihi ve arkeolojik değere sahip ulusal varlıkların korunması ve sınai ve ticari mülkiyetin korunması nedenleriyle ihracat, ithalat veya transit geçiş yasaklama veya sınırlama getirilmesine engel teşkil etmez. Bununla birlikte, öngörülen yasaklama veya kısıtlamalar üye devletler arasında ne keyfi bir ayrımcılığa neden olmalı, ne de gizli bir kısıtlama aracı olarak kullanılmalıdır.

AB fikri ve sınai mülkiyet hakları konusunda genelde pragmatik bir yaklaşım ile, üye ülkelerin kendi uygulamalarına kıyasla, bu hakların ticari yönü üzerinde daha çok durmaktadır. Komisyon, fikri ve sınai mülkiyet haklarının işletilmesini sıkı bir şekilde takip etmektedir. İthal edilen taklit malların sınırdan sokulmamasına ilişkin direktif bunun net bir kanıtıdır. Ancak, ABD ile AB arasında sistem farklılıkları olduğundan özellikle Uruguay Round müzakerelerinde büyük tartışmalar çıkmıştır. AB konuya daha güçlü koruma kurallarının getirilmesi yönündedir. AB'nin kabul ettiği çerçevede fikri ve sınai mülkiyet hakları; patent, ticari markalar, telif hakları, tasarım, yarı iletkenlerin topoğrafyası ve ticari sırlar gibi piyasa düzenini doğrudan ilgilendiren unsurları bünyesinde toplamaktadır.

Fikri üreten kişinin izniyle ve isteği halinde, ücret karşılığında üçüncü şahıslar fikri üretimi kullanabilir ve kopyalayabilirler. Fikri üretimin toplumda yaygın olarak kullanılabilmesini teminen kısıtlamalar, fikri ve sınai mülkiyet haklarının korunma süresi ve amacıyla sınırlanmıştır.

AB'nde fikri ve sınai mülkiyet haklarının şahıslar veya kurumlarca haksız kullanımına karşı mevcut rekabet kuralları ve özellikle Roma Antlaşması'nın 85 ve 86 nci maddelerinde yer alan hükümler uygulanır (DTM, 1997).

1990'lı yıllara damgasını vuran küreselleşme hareketi süreci ile uluslararası ticaretin giderek artması, şirketler hukuku, fikri ve sınai mülkiyet hakları alanlarının hem ulusal hem yasalar hem de çok taraflı antlaşmalar ile düzenlenmesini bir zorunluluk haline getirmiştir. Örneğin Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) kurulması ile sonuçlanan müzakerelerin en önemli tartışma konularından birini fikri hakların korunması oluşturmuştur ve Ticaret ve Bağlantılı Fikri Haklar Antlaşması, DTÖ Antlaşması'nın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Uluslararası düzeyde meydana gelen bu yeni düzenlemeler, etkisini AB düzeyinde de göstermiş ve Birincil mevzuatı teşkil eden Avrupa Topluluğu'nu kuran Antlaşma'daki (Roma Antlaşması) söz konusu hükümlerin yanı sıra, üye ülkelerin şirketler hukuku mevzuatı ile fikri ve sınai hakların korunması politikaları arasında uyum sağlanması amacıyla tüzük ve direktifler çıkarma gereği doğmuştur. Şirketler Hukuku başlığı altında dar anlamda şirketler hukuku, muhasebe, fikri ve sınai mülkiyet hakları konuları yer almaktadır.

Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları Malların serbest dolaşımını kısıtlayabilecek engellerin ortadan

kalkması ve gerçek anlamda iç pazarın yaratılması için, üye devletlerin fikri ve sınai haklar alanına ilişkin ulusal mevzuatları arasındaki farklılıkların giderilmesine çalışılmaktadır. AB düzeyinde yürütülen bu uyumlaştırılma faaliyetleri, fikri ve sınai hakların, rekabetin ve yeniliğin arttırılmasına katkıda bulunması ve uluslararası alanda ekonomik açıdan büyümenin en önemli unsurlarından biri olarak değerlendirilmesi sebebiyle yoğunlaşarak devam etmektedir.

Bu çerçevede yürütülen çalışmalar, bilgisayar programları ve veritabanları, uydu ve kablolu yayınlar, kiralama ve ödünç verme hakkı, bağlantılı haklar ve korumanın süresi üzerine odaklanmıştır. Halihazırda gerçekleştirilen uyumlaştırma, bütün üye devletlerde yüksek ve benzer düzeyde telif hakkı korunması sağlayarak, yenilik ve yaratıcılığa katkıda bulunurken bir yandan da Birlik düzeyinde bu hakların uygulanmasını daha kolay hale getirecek bir ortam yaratmıştır. Bu kapsamda, veritabanlarının hukuki korunmasına ilişkin 96/9/EC sayılı Konseyi Direktifi, uydu ve kablolu yayınların iletilmesine ilişkin kopyalama haklarına dair kuralları düzenleyen 93/83/EEC sayılı Konsey Direktifi, bilgisayar programlarının hukuki korunmasına ilişkin 91/250/EEC sayılı Konsey Direktifi çıkarılan mevzuattan bazılarıdır. (<http://www.deltur.cec.eu.int/i-gumruk1.html>) Bu alanda çıkarılan en son direktifle tüm üye devletler kendi mevzuatlarını 30 Nisan 2006'ya kadar AB mevzuatına uyarlayacaktır. Bu direktif uyarınca, fikri mülkiyet haklarının korunmasıyla, yenilik ve yaratıcılık teşvik edilecek, istihdam gelişecek, rekabet artacak ve iç pazarın başarısı sağlanacaktır. Bu durumda, üye ülkelerin bu alandaki farklılıkları giderilmeli ve ilgili haklar eşit biçimde

korunmalıdır. Bu alanda yapılacak düzenlemeler sadece hak sahiplerini değil, yetkili kullanıcıların ve meslek birliklerinin de çıkarlarını koruyacaktır. (<http://turk.internet.com/haber/>) Direktifle; delillere erişme, delillerin saklanması, bilgi edinme hakkı, ihtiyati tedbirler, düzeltici önlemler, mahkeme emirleri, zararlar ve hükmün ilanı gibi usuller, önlemler ve hukuki yolların yerini getirilmesinin üye ülkelerce garanti edilmesini hükmetmektedir. Ancak direktifin henüz tüm hükümleri üye devletlerce yasalaştırılmış durumda değildir. Direktif ayrıca, birlik çapında korsanlığın önlenmesi yönünde etkin hükümler de içermektedir.

Sınai mülkiyet haklarına ilişkin düzenlemeler ise ticari marka, patentler, sınai tasarım ve faydalı modeller, biyoteknolojik ürünler, yeni bitki çeşitleri, coğrafi işaretler ile yarı iletken ürünlerin topografyaları konularında çıkarılan direktif ve tüzüklerle gerçekleştirilmiştir.

Şirketler hukuku gibi daha çok ulusal düzeyde ele alınan ve üye ülkelerin kendi hudutlarına göre değişiklik gösteren bir alan, küreselleşme ve artan uluslararası ticaret nedeniyle bu yapıdan uzaklaşmıştır. AB müktesebat başlıkları arasında da yer alan bu konu, AB İç Pazarı açısından büyük önem arz etmektedir. Nitekim Avrupa entegrasyonunun temel hedeflerinden birisi, iç sınırlardan arınmış bir iç Pazar oluşturmaktır. Bu hedefe ulaşmak için, dört serbestiyi teşkil eden, malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı önündeki engeller kalkmıştır. Şüphesiz, bu temel özgürlükler, sadece gerçek kişiler için değil, tüzel kişiliğe sahip şirketler için de geçerlidir.

Bu kapsamda, tüm aday ülkeler, hukuku ile fikri ve sınai mülkiyet genel başlıkları altında çıkarılmış olan AB

mevzuatını uygulayacakları taahhüdünde bulunmuşlardır. Bu ülkelerden sadece Macaristan geçiş süreci talebinde bulunmuştur. Macaristan'ın talep ettiği geçiş dönemi kapsamı, tıbbi ürünler için ek koruma sertifikası düzenlenmesine ilişkindir. Katılım Antlaşması'ndan bu yana geçiş süresi ve istisnalar başlığı altında düzenlenmiş olmayıp, Antlaşmanın diğer daimi hükümler başlıklı IV no'lu ekinde ele alınmıştır. Buna göre sınai haklar alanındaki bu konu için tüm aday ülkeleri kapsayan spesifik düzenlemeler öngörülmüştür. Öngörülen bu özel mekanizma, aday ülkelerde AB müktesabatıyla uyumlaştırılmış patent mevzuatının yürürlüğe girmesinden önce piyasaya sürülmüş ilaçların veri korunmasında doğacak sorunların en aza indirmek içindir. Buna göre, patent sahibi kimse, herhangi bir AB üyesi ülkede patent aldığı ürünün, aday ülkelerde bu ürün için patent alınmamış ise AB piyasasına sürülmesini engelleyebilecektir. Bu mekanizma, söz konusu patentlerin sona erdiği tarihe dek uygulanacaktır. Öte yandan, patent süresinin beş yıl uzatılmasına imkan tanıyan Tıbbi Ürünler için Ek Koruma Sertifikası Tüzüğü ise, katılım tarihi veya her yeni üye ülke için Katılım Antlaşması'nda münferiden belirlenen süreler öncesinde pazarlama izni almış ürünlere uygulanacaktır. Bitki koruması, ek koruma sertifikasına ilişkin Tüzük de aynı paralelde düzenlenmiştir.

Sınai haklara ilişkin Katılım Antlaşması'ndaki diğer düzenleme ise Topluluk Markası ve Topluluk Tasarımı için öngörülmüştür. Antlaşma'nın ikincil hukuka ilişkin değişiklik yapan daimi hükümler başlıklı II no'lu ekinde yer alan düzenleme uyarınca, halihazırda geçerli olan Topluluk Markası ve Topluluk Tasarımı sisteminin kapsamı olarak yeni üyeleri kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

Sonuç olarak, şirketler hukuku ve rekabet alanındaki müzakerelerin sorunlu geçmediği ve aday ülkelerin müktesabatın kabulü açısından çekincelerinin çok olmadığı görülmektedir. Ancak sınai mülkiyet haklarına ilişkin bazı konularda aday ülkeler tarafından uyumlaştırılmada zorluk yaşandığı buna karşın AB'nin hassasiyet göstererek Katılım Antlaşması'nda bu konuya dair spesifik düzenlemeler getirdiği de gözlemlenmiştir (BURSAEKONOMİ, 2006).

5. Türkiye'nin Durumu ve AB Müzakere Sürecine Olası Etkiler

Osmanlı Devleti Dönemindeki kanuni düzenlemelerin Batılı örnekleri hemen takip etmesine karşın, ülkemizde Endüstriyel Tasarımların Korunması Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararname ancak 27 Haziran 1995'te yürürlüğe konabilmiştir (TPE, 1999:7).

Türkiye şu an için 14 anlaşmaya taraftır. Bunlardan en önemlileri, Dünya Fikri Haklar Örgütü, Edebiyat ve Sanat Eserlerini Korumak İçin Kurulan Bern Birliği, Patent İşbirliği Anlaşması (PCT) ve Sınai Hakların Korunmasına Yönelik Paris Sözleşmesi ve TRIPS Anlaşmasıdır.

Bilindiği üzere gelişmiş ülkeler ulusal yasalarını TRIPS Anlaşmasına uygun hale getirmek için bir yıllık bir geçiş dönemine sahiptiler. Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelere ise, 1995 yılından 1 Ocak 2000 yılına kadar beş yıllık bir uyum süreci tanınmıştı. Bu geçiş sürecine rağmen, Türkiye'nin 1995 yılı Haziran ayında patent, ticari marka, endüstriyel tasarım ve coğrafi işaretler için benimsediği fikri ve sınai haklar yasası, sadece TRIPS standartlarına uygun olmakla kalmayıp aynı zamanda daha iyi ve daha etkin koşulları da içermektedir. Bir anlamda Türkiye, ulusal yasasını TRIPS

Anlaşmasına uygun olarak düzenleyen ilk gelişmekte olan ülke durumundadır.

Öte yandan, ülkemizin WIPO Anlaşmaları bakımından en önemli eksikliği, telif hakları ile müzik eserlerinin icraları ve kayıtlarının yayını konusundaki anlaşmalara henüz taraf olmamış olmasıdır. Bununla birlikte, söz konusu çalışmalarda önemli ilerleme kaydedilmiş olup, uygun bulma kanununun TBMM'ye sevk edilmesi aşamasına gelinmiştir (YÜCEKAL, 2006; ALAN, 1997:1).

Özellikle küreselleşme sürecinin hukuki altyapısının güçlendirilmeye çalışıldığı son dönemdeki düzenlemelerin, Türkiye bağlamında çok daha önemli kılan bir başka boyutu vardır. Bu dönemin Türkiye açısından ayırt edici özelliği; hem küreselleşmenin, hem de bölgeselleşmenin getirdiği kurumsal ve hukuki düzenlemelerin, fikri ve sınai mülkiyet konusunda örtüşmesi ve bu konuda geliştirilen küresel nitelikli kurumsal ve hukuki oluşumların belirli yaptırımları da beraberinde getirmesidir. "Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Kararı"nda, Yasaların Yakınlaştırılması Kısımının 1. Bölümünün, Madde 29 Ek.8'deki yüklenilmesi istenen fikri ve sınai mülkiyete yönelik yükümlülükler bakıldığında, bunların tamamıyla Uruguay-TRIPS anlaşmasının uygulanmasıyla ilişkili yükümlülükler olduğu görülecektir. Hatta Türkiye TRIPS Anlaşması uyarınca fikri ve sınai mülkiyete yönelik mevzuat uyumu açısından beş yıllık bir süreye sahipken, Ortaklık Konseyi Kararı ile TRIPS hükümlerini üç yıl içinde uygulama yükümlülüğüne girmiş ve bu yükümlülükleri 1999 yılı sonuna kadar tamamlamak zorunda kalmıştır (SOYAK, 2006).

Fikri mülkiyet hakları alanında, AB mevzuatına uyum sağlanması amacıyla 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri

Kanununda yapılan değişiklikleri müteakip ikincil mevzuat çıkartılacaktır. Türkiye'nin, WIPO Telif Hakları Antlaşması ile WIPO İcralar ve Fonogramlar Antlaşmasına taraf olması çalışmaları tamamlanacaktır. Kültür Bakanlığı tarafından, fikri mülkiyet haklarının takibi ve korunmasını sağlamak amacıyla ve soruşturma ve kovuşturmalarda kullanılmak üzere, bu konuyla ilgili ortak bir veri tabanının oluşturulması sağlanacaktır. Fikri haklar alanındaki kurumsal yapının güçlendirilmesi ile ilgili çalışmalar tamamlanacaktır.

Sınai mülkiyet hakları alanında, endüstriyel tasarımlara ilişkin mevzuatın AB mevzuatı ile uyumlu hale getirilmesi amacıyla, 554 sayılı Endüstriyel Tasarımların Korunması Hakkında KHK'da değişiklik yapılacaktır. 5147 sayılı Entegre Devre Topografyalarının Korunması Hakkında Kanuna dayanarak uygulama yönetmeliği çıkartılacaktır. Biyoteknolojik buluşların korunması amacıyla gerekli hukuki düzenleme gerçekleştirilecektir. Bitki Türlerinin Korunması Hakkında UPOV Sözleşmesine katılım sağlanması yönündeki çalışmalar tamamlanacaktır.

Fikri ve sınai mülkiyet haklarının güçlendirilmesi ve korsanlık ve sahtecilik ile mücadele amacıyla mevzuatın etkili biçimde uygulanması sağlanacaktır (DPT, 20005).

Türkiye'de sınai mülkiyet haklarıyla ilgili işlemler Türk Patent Enstitüsü tarafından yürütülmektedir. Telif hakları konusunda ilgili kuruluş ise Kültür Bakanlığı, Telif Hakları ve Sinema Genel Müdürlüğü'dür.

Türkiye'de ve dünyada fikri mülkiyet hakkı sahiplerini en çok ilgilendiren konulardan birisi de hiç şüphesiz bu hakların ihlal edilmekte olduğu veya ihlal tehdidi altında olduğu durumlarda başvurulmuş ihtiyati tedbirlerdir. Bu yolla

ihlalin tespiti ve önlenmesi hususunda etkin ve süratli tedbirler alınabilmekte ve ileride giderilmesi olanaksız zararların doğması ihtimalinin önüne geçilmektedir. İhtiyati tedbire ile ilgili temel hükümler HUMK'nun m. 101-113 arasında düzenlenmiştir. Buna karşın Fikri ve Sınai Haklara ilişkin kanunlar (5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, 5147 sayılı Entegre Devre Topografyalarının Korunması Hakkındaki Kanun, 5042 sayılı Yeni Bitki Çeşitlerine ait İslahatçı Haklarının Korunmasına İlişkin Kanun) ve Kanun Hükmünde Kararname'ler (551 sayılı Patent Haklarının Korunması Hakkında KHK, 554 sayılı Endüstriyel Tasarımların Korunması Hakkında KHK, 555 sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında KHK, 556 sayılı Markaların Korunması Hakkında KHK) ile Türk Ticaret Kanunu'nda da özel olarak düzenlemiştir. Anlaşıldığı üzere, gerek fikri, gerekse sınai mülkiyet hakları hukukumuzda ayrı ayrı kanunlarla düzenlenmiştir. Özel hükümlerde belirtilen tespit ve tedbirle ilgili hususlar dışındaki diğer konularda HUMK hükümleri uygulanacaktır (<http://www.abgm.adalet.gov.tr/>, www.marmarapatent.com.tr).

Diğer yandan dünya genelinde iş dünyası, patent edinme maliyetlerinin giderek artması nedeniyle uluslar arası düzeyde bir patent sisteminin oluşturulması yönünde güçlü bir eğilim taşırken mevcut ülkeler ve ticari bloklar arası farklılıkları ortak norm ve standartlar oluşturulmasını güç kılmaktadır. Türkiye'de mevcut durumda Patent Kanunu Anlaşması İmzalanmış olup henüz onaylanması tamamlanmamıştır. Ayrıca, patent verilebilirlik konusunda ülkeler farklı biçimlerde hareket ederken Türkiye, örneğin biyoteknolojik buluşlar konusunda Avrupa yaklaşımını benimsemekte yani klonlama ve genetik

değiştirmeler vs. konularında patentleme yapılamıyor. Ayrıca bilgisayar yazılımlarının patentlenmesine ilişkin henüz bir düzenleme bulunmamaktadır.

Türk Patent Enstitüsü (TPE) bünyesinde, marka tescil işlemleri süreci günümüz ekonomilerinin gerektirdiği süratle işlememektedir. Bu nedenle, Markalar Dairesi'nde görevli personelin eğitiminin ve konularında uzmanlaşmasının sağlanması büyük önem taşımaktadır. TPE'nin daha verimli ve hızlı çalışabilmesi için başvuruda gerekli işlemlerin ve ödemelerin elektronik ortamda yapılabilmesini sağlayacak bir alt yapının yakında hizmete girmesi beklenmektedir.

Türkiye'deki endüstriyel tasarımlara ilişkin düzenleme ilk kez 1995 yılında yapılmış ve AB mevzuatı ile uyumlu olarak hazırlanmıştır. Ancak, son dönemde AB'de yaşanan yeni gelişmeler, Topluluk Tasarım Tüzüğü, tescilsiz tasarım hakları gibi bazı hususların değerlendirilerek mevzuatımızın gözden geçirilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir. 6 Kasım 2003 tarihli ve 5000 no'lu Kanun'la Türk Patent Enstitüsü (TPE) Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararname değiştirilerek kabul edilmiş ve TPE bünyesinde Endüstriyel Tasarımlar Dairesi Başkanlığı oluşturulmuştur (TUSİAD, 2006).

6. Değerlendirme Ve Öneriler

Fikri Mülkiyet Hakları konusundaki gelişmeleri izlemek gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye'nin kalkınması açısından olduğu kadar bu alanda sürekli gelişen uluslar arası düzenlemelere uymak ve üyelik yolunda olduğumuz AB'nin bu alandaki norm ve standartlarına uyum sağlamak bakımından son derece önemlidir. Söz konusu hakların ülkemizde etkin bir şekilde korunabilmesi, ihlallerin mümkün olduğunca azaltılması, kalitesiz taklit ve

korsan ürünler yoluyla haksız ve vergisiz kazanç sağlayan kötü niyetli kişilerle mücadele edilmesi hususlarında yargıya da çok önemli görevler düşmektedir. Özellikle mahkemelerin hızlı ve etkin bir şekilde yargılama yaparak ihlalleri önlediği bir ortamda, bilimsel araştırmalar, yatırımlar ve sanatsal faaliyetlerin önü daha da açılacak ve serbest piyasa ekonomisinin daha sağlıklı işlemeden sonuçta tüm toplum yarar görecektir. Bu açıdan, fikri ve sınai mülkiyet haklarına ilişkin düzenlemelerde yer alan özel ihtiyati tedbir hükümlerinin, hak sahiplerinin haklarının güvence altına alınması için etkin ve adil bir şekilde uygulanması özel önem taşımaktadır.

Özel sektör firmalarında fikri mülkiyet haklarına üst düzey yönetim tarafından diğer konulara göre daha az önem verilmektedir. Fikri mülkiyet hakları, AR-GE faaliyetlerini artırıcı ve şirketin karını yükseltici önemli bir varlık olarak düşünülmelidir. Ayrıca, Türkiye’de özel sektör, fikri haklar alanında kendilerini bekleyen riskler ve potansiyel anlaşmazlıklar ile bunların çözüm yolları konusunda yeterince bilgilendirilmemektedir. Bu konuda ortaya çıkacak anlaşmazlıkların çözümü yönünde, Türkiye’nin AB üyeliği öncesinde, Türk ve AB yetkili organlarınca gerekli çalışmaların başlatılması faydalı olacaktır.

AR-GE faaliyetlerinin temel teknoloji üzerindeki önemli rolüne rağmen üniversiteler ve araştırma enstitüleri fikri mülkiyet haklarını kullanma konusundaki çabalarını yoğunlaştırmamışlardır. Hükümet, araştırmacılara fikri mülkiyet haklarının önemini vurgulamalı ve teknoloji transferini ve teknoloji ticaretini artıracak politikaları geliştirmelidir.

Fikri mülkiyet hakları sistemi, AR-GE faaliyetlerine yardımcı olan etkin bir araç

olarak düşünüldüğünde hükümetin bu sistemi tam anlamıyla kullanması gerekir. Bunu gerçekleştirmek için hükümet bu hakların korumasını güçlendirmelidir. Bu amaçla fikri mülkiyet hakları politikası ile rekabet politikası arasındaki dengeyi göz önünde bulundurarak her sektörde fikri mülkiyet hakları için kapsamlı bir altyapı oluşturmalıdır.

Fikri ve sınai haklar, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin 27.maddesi hükmüne göre, temel insan hakları arasında yer aldığı için bu konudaki toplum bilincini geliştirici önlemlere öğretim ve eğitimin tüm aşamalarında yer verilmelidir.

Fikri ve Sınai Hakların uygulanmasında gümrüklerin daha aktif rol almalarının sağlanması gerekmektedir. Bu amaçla korsan ürünlere karşı gümrüklerdeki kontroller artırılmalıdır.

Fikri ve Sınai Haklar konusu ile ilgili olarak çalışan Adalet Bakanlığı, Kültür Bakanlığı ve özellikle Türk Patent Enstitüsü gibi kuruluşlar çalışmalarında teknolojinin en son ürünlerini kullanmalı ve kayıtlarını tamamen bilgisayar ortamında saklamalıdır. Ayrıca, bu kuruluşlar Fikri ve Sınai Haklar konusundaki son gelişmeleri yakından takip etmeli ve bunları ülkemizde uygulamaya geçirmelidirler.

Özetle, fikri mülkiyet alanındaki düzenleme, ve gelişmeler uluslar arası boyutuna paralel olarak Avrupa Birliğinin kendisi ve üyelik müzakeresi yürüten Türkiye açısından son derece önemlidir. Üyelik sürecinin hızlandığı bu dönemde girişimcilerimiz bu alandaki mevzuata hakim olmalı, gelişmeleri yakından izlemeli ve dolayısıyla Ortak Pazar içinde tutunabilmek rekabet güçlerini artırmalıdır.

Kaynaklar

- ALAN, Üstün (1997). “Teknoloji Transferinde Fikri ve Sınai Haklar”, *Dış Ticaret Dergisi*, Yıl 2, Sayı 7, Ekim 1997, Ankara.
- BURSAEKONOMİ (2006). “AB Şirketi Olma Yolunda”, <http://www.bursaekonomi.com.tr>, (01.08.2006)
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI (DPT) (2005). “VII. BYKP 2005 Yılı Programı Avrupa Birliği İle İlişkiler”, <http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2005/abil34.html>(03.08.2006)
- DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI (DTM) (1997). “Ortak Rekabet Politikası”, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/AB%20Sayfasi/ortkREK.htm>, (01.08.2006)
- DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI (DTM) (2006). “Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması” (TRIPS) <http://www.dtm.gov.tr/anl/DTO/FIKRI-ANL.htm>, (13.07.2006)
- FORERO-PINEDA, Clemente . (2006).“The impact of stronger intellectual property rights on science and technology in developing countries”, *Research Policy*, Volume 35, Issue 6, July 2006, Pages 808-824
- GANGULİ, Prabuddha (1999). “Intellectual property rights in transition”, *World Patent Information Volume 20, Issues 3-4* , September-December 1998, Pages 171-180
- HANEL, Petr (2006), “Intellectual property rights business management practices: A survey of the literature”, www.sciencedirect.com, (12.07.2006)
- KAÇAR, S., (1977). “Patent ve Teknoloji Transferi”, *TMMOB, Makine Mühendisleri Odası, 1976 Sanayi Kongresi*, Ankara: 1977.
- MCCALMAN, Phillip “International diffusion and intellectual property rights: An empirical analysis” *Journal of International Economics*, Volume 67, Issue 2, December 2005, Pages 353-372
- SOYAK, Alkan (2000).”Fikri Ve Sınai Mülkiyet Haklarının Tanımı Ve Tarihsel Gelişimi”, www.bilgiyonetimi.org, (02.07.2006)
- TÜRK PATENT ENSTİTÜSÜ (TPE), *Beşinci Yılında Türk Patent Enstitüsü*, TPE Yayın No: 21, Haziran 1999
- TÜRKİYE SANAYİCİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ (TÜSİAD), (2005).”Fikri Mülkiyet Alanında Gündemdeki Sorunlar; İş Dünyası İçin Bir Yol Haritası”, (05.07.2006)
- YÜCEKAL, Yüksel (2006). *Fikri Mülkiyet Haklarının Uluslararası Düzeyde Korunması- Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü(WIPO)*[http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/Yayinlar/DisisleriBa%20kanligi/Yayinlari/Ekonomik Sorunlar Dergisi/Sayi8/FIKRİMÜLKİYET.ht](http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/Yayinlar/DisisleriBa%20kanligi/Yayinlari/Ekonomik%20Sorunlar%20Dergisi/Sayi8/FIKRIMULKIYET.ht), 28.05.2006. <http://wipo.org> www.wto.org www.marmarapatent.com.tr, “Fikri Mülkiyet Ve Sınai Mülkiyet Ayrımı”, (15.07.2006). <http://turk.internet.com/haber>, “AB’den Fikri Haklara Yönelik Yeni Direktif”, (05.07.2006) http://www.turkhukuk sitesi.com/makale_58.htm, “Genel Bilgiler/Temel Kavramlar” (02.08.2006) <http://www.abgm.adalet.gov.tr/>, “Türkiye’de Fikri Ve Sınai Mülkiyet Hakları Uygulaması (İhtiyati Tedbirler)”, (03.08.2006). <http://www.deltur.cec.eu.int/i-gumruk1.html>, “AB-Türkiye Gümrük Birliği Kararı (1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı)”(02.07.2006)